

Ənənəni qoruyaq, evdə xalça toxuyaq

Şahla Nəbiyeva,
"Oğuz səsi" qəzetinin redaktoru
(Şahbuz rayonu, Naxçıvan Muxtar Respublikası)

Xalqımızın həyat və məişətini əks etdirən xalq yaradıcılığının ən zəngin və orijinal nümunələrindən biri də xalçaçılıq sənətidir. Min illərdən üzü bəri bu sənətin biliciləri ipək nənələr, ağbirçək analar olmuşlar. Onların əlinin sığalı ilə yüzlərlə, minlərlə xalça ərsəyə gəlib ki, həmin xalçalar əvəzsiz sənət əsəri kimi bu gün muzeylərimizdə, evlərimizdə qorunub saxlanılmaqdadır. Min bir həvəslə toxunan həmin xalçalara baxanda gözümüz bir naxışda, bir rəngdə ilişib qalır. Çünki o naxışa, o boyaya heyran oluruq. Bu naxışlara baxanda həm də elə bilirəm ki, göy gurladı, gürşad oynadı, yağışlar yağdı, yeddi rəngin çələngində Fatma nənənin hanası uzandı. Elə bil ki, bir azdan Günəş buludların arasından boylanıb lalənin gözünün giləsində mürgüləyəcək. Başqa bir xalçada isə arılar iri güllərin tacından çıxıb sanki qanadlarını çırpır, qızılı toz ələni otlara, çiçəklərə. Bir başqa xalıda isə igidlər qara zurnanın sədaları altında dövrə vurur. Hər biri bir dövrün tarixini özündə yaşadan əziz yadigar kimi arzuların, niyyətlərin çiçək açdığı xalılar, xalçalar qızların, gəlinlərin barmaqlarının istisi, hərarəti ilə ilmə-ilmə toxunub, naxışlanıb və hasilə gəlib.

Hələ dünyanı dərk etmədiyim kiçik yaşlarımda ata-anamın dünyaya göz açdığı Nursu və Kükü kəndlərinə gedəndə xalça toxuyan nənələrimin, xalalarımın, bibilərimin zümrümə ilə oxuduqları mahnıları indi də xatırlayıram. Bəzən nənələrinə elə xalça toxuya-toxuya lay-lay çalan nənəm belə deyərdi:

*Şirinsən özün, balam,
Bal dadır sözün, balam.
Dolansan xalça üstə,
Tük seçər gözün, balam.*

Ayrı-ayrı bölgələr kimi, Şahbuz rayonunda da xalçaçılıq sənətinin qədim bir tarixi var. Bu sənətə olan maraq xalçaçılığın rayonun bütün kəndlərində geniş yayılmasına səbəb olmuşdur. Uzun illər Şahbuz yurdunun kəndlərində, əsasən, payız, qış aylarında az qala hər bir evdə hana qurular, xalça toxunar, qızlara ceviz hazırlanardı.

Bu xalçaların hər birinin öz naxışı və öz müəllifi olardı. Ona görə də xalqımıza məxsus xalçalar bizdən başqa heç kimə sirr verməz. Deyilənlərə görə, əsir düşmüş qız sevgilisinə özünü nişan vermək üçün bir xalça toxuyur.

İlmələrlə, rənglərlə olduğu şəhəri, onun xilas yollarını sevgilisinə bildirir. Qızın sevgilisi xalçanı görün kimi işin nə yerdə olduğunu anlayır və bu "xəritə xalça" ona yol göstərir. Deməli, xalçalar da ilmlərində, rənglərində bu xalqın yaratdığı əfsanələri, nağılları yaşadır.

İllər ötdükcə müasir elmi-texniki yeniliklərin tətbiqi bu sənətə olan ehtiyacı bir qədər azaltdı. Amma zaman sübut edir ki, xalqın hələ qədimlərdən yaratdığı nə varsa, o, bu gün də öz dəyərini, qiymətini saxlayır. Bəlkə, elə bu səbəbdəndir ki, dövrümüzdə qədər yaşayan xalçaçılıq sənəti bu gün də kəndlərimizdə yaşadıdır; nənələrimizin əlinin sığalı ilə, ürəyinin istisi ilə təzə xalçalar toxunur. Təbii ip, boyadan, arı, arğac vasitəsilə yaranan bu xalçalar öz keyfiyyəti ilə də əvəzolunmazdır.

Şahbuz rayonunun aralarında, yaylağında milli mədəniyyətimizin, sənətimizin, ənənələrimizin yaratıcısı olan insanlar zaman-zaman əvəzsiz, gözəl xalçalar toxuyub araya-ərsəyə gətirərək adlarını elə o xalçalarda əbədiləşdiriblər. İndi də kəndlərimizdə yaşayan qadınların bu sənətə olan marağını evlərdəki xalçaçılıq məmulatlarının və xalça toxuculuğu ilə bağlı əşyalar da sübut edir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasında milli dəyərlərə, xalq sənətkarlığına hərtərəfli qayğı göstərilir. Qədim el sənətinin biliciləri olan qadınlar xalça toxumaq üçün məşğulluq orqanları ilə müqavilələr bağlayaraq toxuculuq dəzgahları, alətləri, arı, arğac və rəngli iplərlə təmin olunurlar. Əsasən, uzunluğu 1 metr 20 santimetr, eni 80 santimetr olan kiçikölçülü xalçaların Naxçıvan

bölgəsinə xas naxışlarla toxunmasına xüsusi diqqət yetirilir. Şahbuz rayonunda bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlərdə, əsasən, Kolanı və Aşağı Qışlaq kəndlərində qədim el sənətinin biliciləri olan qadınlar yaxından iştirak edirlər. Onlar qısa zaman ərzində 7 belə xalça toxuyaraq sərgi və satış-sərgilərə təqdim ediblər.

Naxçıvan Muxtar Respublikası

Ali Məclisinin Sədri cənab Vasif

Talıbovun milli mentalitetimizə,

dəyərlərimizə, şifahi xalq

yaratıcılığına, o cümlədən

qədim el sənətkarlığının inkişaf

etdirilməsinə göstərdiyi qayğı

öz bəhrəsinə verir. Əhalinin

fərdi məşğulluğunun

təmin edilməsi sahəsində

belə tədbirlərin həyata

keçirilməsi insanların

maddi-rifah halının

yaxşılaşdırılmasına da

müsbət təsir göstərir. Bu

mənada kənd qadınlarının

boş vaxtlarında səmərəli

işlə məşğul olaraq həm

qədim xalq sənətinin yeni

nümunələrini yaratmaları,

həm də ailə büdcəsinə

köməklik etmələri, doğrudan da,

təqdir olunması haldır. Toxunan hər bir

xalça müqabilində əməkhaqqı ödənilir.

Həmin qadınlarla söhbətimiz zamanı onlar bildirdilər ki, hər bir xalça üçün verilən pul çəkilən əmliyyətin müqabilində onları qane edir. Xalçaçılığın sirlərini qızlarına, gəlinlərinə öyrətməklə onu gələcək nəsillərə çatdıran bu ağbirçəklərimizdən biri də Şahbuz rayonunun Aşağı Qışlaq kənd sakini Südəbə Məhərrəmovadır.

S.Məhərrəmovanın toxuduğu xalçaları görmək marağı ilə həmin kəndə üz tutdum. Xalçaçı qadının əl işləri, doğrudan da, tərifləyəlidir. Bu xalça ustasından çoxunu yaşamışam, bu sənətdən ayrı düşməmişəm. Çünki ona qəlbən bağlıyam.

naxışında və rənglərinin düzgün seçilməsindədir. Hananın üstündən top-top asılmış rəngli iplər, kirkit, həvə, qayçı, bıçaq, bir də ip qırıntıları nəzərimi cəlb etdi. Həmin iplərlə çalınmış ilmələr valehedici, bir-birindən gözəl naxışlara çevrildi. S.Məhərrəmovanın söhbət edə-edə xalça toxuması onun bu sənətə olan sevgisinin ifadəsi idi. İşindən ayırmadan onunla söhbətimizi davam etdirdiik:

– **Xalçanın gözəlliyi rəngində, yoxsa naxışındadır?**

– Bizim xalçaların bənzərsizliyinin sirri bu yerdə bəslənən qoyun-quzulardan alınan qızıl saçaqlı yundadır. Belə xalça-palazları kənd evlərinin eyvanlarında tez-tez görmək adi bir haldır. Çünki bu xalçaların ilkin yaratıcısı və ilkin vətəni elə kəndlərimizdir. O xalçalar analarımızın ürəyinin hərarəti, barmaqlarının izi yaşayan əvəzsiz sənət əsərləridir. Xalqımıza məxsus bu sənətin indiki dövrdə yaşadılması, gələcək nəsillərə çatdırılması üçün də bir çox işlər görülür.

– **Xalça toxumaq marağınız və həvəsiniz necə yarandı?**

– Mən hələ balaca ikən nənəmin, anamın yanında onların xalça toxumağına baxmışam. Ona görə yox ki, xalça toxumaq istəmişəm. Sadəcə olaraq, evimizdə xalça toxunduğuna görə bu, mənə üçün adi bir əyləncə idi. İllər keçib bir də görmüşəm ki, xalçaçılığın sirrini, sehrini özündə saxlayan ilmələrə, saplara vurğunam. Nə vaxtdan xalça toxumağa başladığımı isə dəqiq xatırlamıram. Xalçadakı naxışların valehedici olması rənglərin düzgün seçilməsindən çox asılıdır. Deməli, rəng düzgün seçiləndə, naxışlar düz toxunanda barmaqların sehiri ilə bir sənət əsəri yaratmaq olur. Yanlış vurulan naxışı usta seçər, naşı seçə bilməz. Mən də həmişə çalışmışam, yanlış naxış vurmuyam ki, usta xalçaçılar mənə qınamasınlar. Bax beləcə, ömrün yarısından çoxunu yaşamışam, bu sənətdən ayrı düşməmişəm. Çünki ona qəlbən bağlıyam.

– **Bu sənətin sirri varmı?**

– Hər bir sənətin özünəməxsus sirri var.

Xalçaçılığın da qədimdən bu günə miras qalan sirləri çoxdur. Bitib-tükənməyən naxışları salmaq üçün xalçaçı nəyi bilməlidir, nəyi öyrənməlidir,

ilmələri necə çalmalıdır? Bütün bunların hər biri bir sirdir. Mən çalışmışam ki, əsl sənət nümunəsi yaratmaq üçün o sirlərə vaqif olum.

– **Yaxşı xalça toxumaq üçün xüsusi alətlər varmı?**

– Nəinki xüsusi alətlər, həm də lazımi iplər, arı, arğac və başqa əşyalar da tələb olunur. Buna görə xalça toxumağa hazırlıq xüsusi bir dəmə-dəstgahla başlayır. Əvvəlcə yun yuyulur, daranır, uzun qış gecələrində cəhrədə əlçim-əlcim əyirilib ip hazırlanır. İp kəlfəyi boya çəgini gözləyir. İpin yaxşı boyanması boyaqçının peşəkarlığından çox asılıdır. Boyaq yaxşı olanda toxunan xalçanın rəngi əsrlərlə solmaz. Xalça ipləri hazır olan kimi, hana qurulur, qız-gəlin cəm olub başlayır xalçanı toxumağa. Xalçanın başlığı var, küncü var, gölü var, butası var, yeləni var. Bunların hər birini toxumaq xüsusi bacarıq tələb edir. Əvvəlcədən xalçanın çeşnişi götürülür. Elə ki, xalça toxunub qurtardı, gəbəkəsi mərasimi keçirilir. Xalçaçılar bir yerə cəm olur, xalçanı kəşib yerə salırlar. Və üstündə yaxşı bir qonaqlıq edirlər ki, həmin xalça xeyir işlərdə istifadə olunsun. Bir sözlə, xalçaçılıq səbr və diqqət tələb edən sənətdir. Ona görə də bu sənətə sevrək, ona vurğun olaraq yiyələnmək lazımdır.

Söhbətimiz uzun çəkdi. Və o müddətdə gözləri hanada, ilmədə, naxışda olan Südəbə xanım böyük həvəslə, zövqlə həm söhbət etdi, həm də bir xeyli iimə çaldı, naxış vurdu. Bildirdi ki, bu xalça da yaxın vaxtlarda toxunub qurtaracaq...

Deməli, yeni bir sənət əsəri ərsəyə gələcək.

Xalq yaratıcılığının dəyərli incilərindən sayılan xalçaçılıq sənətini bu gün də böyük həvəslə davam etdirən və gələcək nəsillərə çatdırmaq istəyən Südəbə xanım, yəqin ki, hələ bundan sonra da bir-birindən ngözəl xalçalar toxuyacaq. Neçə-neçə qıza, gəlinə bu ecəzkar sənətin sirlərini öyrədəcək. Toxuyacağı xalçalar onun ömür yolunun bəzəyi olacaq.

Deyirlər ki, hər xalçada toxuyanın özünəməxsus nişanəsi olur. Südəbə xanımın da nişanəsi onun xalçalarında əbədiləşib. Uzun illər keçsə belə, bu nişanə onun toxuduğu xalçalarda yadigar qalacaq, gələcək nəsillərə onun sənətindən xəbər verəcək.